

ЛОГОПЕДИЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ МОВЛЕННЄВИМИ ПОТРЕБАМИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ: ДИСТАНЦІЙНИЙ ФОРМАТ

SPEECH THERAPY SUPPORT OF CHILDREN WITH SPECIFIC SPEECH NEEDS DURING THE MARTIAL LAW REGIME: REMOTE FORMAT

У статті висвітлюється питання широкого запровадження дистанційної форми навчання дітей з особливими мовленнєвими потребами. Фокус уваги спрямовано на реалізацію корекційно-розвиткового складника освітнього процесу в кризових умовах, що виникли через військові дії на території України.

На основі теоретико-методологічного аналізу, систематизації і узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження і практичного досвіду дистанційної корекційно-розвиткової роботи з дітьми з порушеннями мовлення виокремлено позитивні аспекти запровадження дистанційного навчання, а також проблеми, пов'язані з ним.

Представлено модель супроводу дитини з порушеннями мовлення та її сім'ї під час дистанційного навчання. Побіжно зосереджено увагу на організаційних засадах дистанційної роботи логопеда.

Описано негативний вплив психотравматичних ситуацій на мовленнєвий розвиток дитини. Запропоновано стратегію підтримки дитини під час навчання, а також шляхи подолання психологічних труднощів і попередження вторинної травматизації. Виходячи з особистісних особливостей дитини та специфіки її психічного розвитку, запропоновано заходи з нормалізації емоційного стану, відновлення психологічного благополуччя.

Підкреслено, що дистанційний формат навчання потребує обов'язкової участі батьків дитини, міра якої корелюється з віком дитини, цілями заняття тощо. З огляду на це, описано зміст залучення сім'ї та способи її підтримки і мотивації.

Наголошено на необхідності поглибленого вивчення негативних довгострокових і короткострокових впливів, спричинених військовими діями в Україні, що продовжуються, на психічне здоров'я дітей із порушеннями мовленнєвої функції. Це може бути підґрунтям вироблення всебічної системи психологічної підтримки дітей даної категорії та сімей, що задовольнила б їхні актуальні потреби.

Ключові слова: діти з порушеннями мовлення, дистанційне навчання, логопедичний супровід, психолого-педагогічний супровід сімей, період дії режиму воєнного стану в Україні.

This article reveals the issue of widespread introduction of distance education for children with speech disorders. The focus of attention is directed to the implementation of the corrective and developmental component of the educational process in the crisis conditions that arose due to military actions on the territory of Ukraine.

On the basis of the theoretical and methodological analysis, systematization and generalization of the scientific literature on the research problem and practical experience of remote corrective and developmental work with children with speech disorders the author defines the positive aspects of the introduction of distance learning and the problems associated with it.

A model of support for children with speech disorders and their families during distance learning is presented. The author also focuses attention on the principles of the organization of remote work of a speech therapist.

The negative impact of traumatic situations on a child's speech development is described. A strategy for supporting a child during learning and ways to overcome psychological difficulties and prevent secondary psychological trauma are proposed. The author proposes measures to normalize the emotional state and restore the psychological well-being of children based on the child's personal characteristics and the specifics of his mental development. It is emphasized that the distance learning format requires the mandatory participation of the child's parents. The degree of this participation depends on the age of the child, the goals of the lesson, etc. Therefore, the author describes ways to involve the family and support it.

The author emphasizes the need for an in-depth study of the negative long-term and short-term consequences of ongoing military operations in Ukraine on the mental health of children with speech disorders. This can be the basis for the development of a comprehensive system of psychological support for children of this category and their families, which would meet their current needs.

Key words: children with speech disorders, distance learning, speech therapy support, psychological and pedagogical support for families, martial law regime in Ukraine.

УДК 159.9:376.37
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.44.22>

Якимчук Г.В.

наукова співробітниця лабораторії психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи

Забезпечення безперервності здобуття освіти, у тому числі корекційно-розвиткової спрямованості освітнього процесу, нині ускладнюється через військові дії на території України, пов'язані з повномасштабним вторгненням Російської Федерації. Надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг дітям з особливими освітніми потребами (ООП) може здійснюватися виключно з урахуванням безпекової ситуа-

ції в кожній окремій адміністративно-територіальній одиниці країни [10], адже головним пріоритетом є збереження життя і здоров'я всіх учасників освітнього процесу.

За цих обставин діти з ООП та їхні сім'ї стикаються з безліччю проблем, серед яких називають складний емоційний стан і психологічні проблеми у дітей, неможливість забезпечення освітнього процесу загалом та доступу до корекційних послуг [1].

Перспективним шляхом вирішення цих проблем Міністерство освіти і науки України визначило широке запровадження дистанційної форми навчання для дітей з ООП незалежно від місця їх перебування: на безпечній території України, за кордоном, у зоні проведення активних бойових дій або на тимчасово окупованій території [2; 8–10].

Отже, актуальність розроблення питання організації дистанційної корекційно-розвиткової роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, зокрема з порушеннями мовленнєвого розвитку, визначається поточною безпековою ситуацією в Україні та необхідністю забезпечення безперервності здобуття освіти, у тому числі корекційно-розвиткової спрямованості освітнього процесу.

Метою статті є репрезентація моделі організації дистанційної корекційно-розвиткової роботи з дитиною з особливими мовленнєвими потребами в період правової дії режиму воєнного стану.

Методи дослідження. Застосовано теоретико-методологічний аналіз, систематизацію й узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження і практичного досвіду дистанційної корекційно-розвиткової роботи з дітьми з функціонально-мовленнєвими труднощами.

Виклад основного матеріалу. Тривалий досвід навчання дітей у дистанційному форматі в період карантинних обмежень, пов'язаних із COVID-19, нині дає можливість науковцям і практикам проаналізувати позитивні і негативні боки цієї форми організації освітнього процесу [7; 12]. Серед іншого, виокремимо деякі аспекти дистанційного навчання, що роблять його ефективним під час роботи з дітьми з особливими мовленнєвими потребами, а також проблеми, пов'язані з ним [12].

Головним чином, ефективність досягається за рахунок індивідуалізації навчання: дитина займається за зручним для неї розкладом і у звичному для неї темпі, для освоєння або відпрацювання тієї чи іншої навички витрачається достатня для конкретної дитини кількість часу. Тож дистанційне навчання дає змогу звести до мінімуму непродуктивне використання часу, економить час на закріплення, повторення вивченого, що допомагає краще засвоїти матеріал у відведений термін навчання. Треба сказати, що певна новизна формату навчання викликає зацікавлення у дитини, яка і мотивує її до включення.

Серед потенційних недоліків дистанційного режиму навчання виокремлюють: відсутність безпосереднього контакту між

фахівцем та дитиною, необхідність батьківського супроводу дистанційного навчання, відсутність фахової підготовки і потрібних професійних навичок у батьків і пов'язане із цим неприйняття дитиною рідних у ролі педагога [7; 12]. Незнайомою досі ситуація, у якій опинилася дитина, може утруднити фокусування дитини на навчанні. Також варто зазначити, що неоднаковість або відсутність умов та можливостей для проведення дистанційного навчання (відсутність технічного оснащення, необхідність ділити техніку між членами сім'ї, відсутність мережі Інтернет тощо) може стати значною перешкодою у наданні корекційно-розвиткових послуг.

Дистанційна робота спеціаліста з дитиною розрахована на використання лише зорового і слухового залучення її і без дотримання певних вимог не може гарантувати ефективної реалізації корекційно-розвиткових заходів. Це також має бути враховано під час прийняття рішення про дистанційну логопедичну роботу [6; 12].

Тим часом безпосередній супровід навчання з боку батьків є вкрай важливим для дітей із порушеним розвитком. У нових умовах навчання батьки стають для дітей також учителями, тож питання організації віддаленого освітнього процесу, створення розвиваючого середовища вдома надзвичайно актуальне. Дитина з порушеннями мовлення потребує постійної батьківської підтримки. Саме родина має бути зацікавлена в тому, щоб забезпечити відповідний педагогічний вплив для оволодіння дитиною потрібними знаннями й уміннями.

Залучення батьків та їхня методична підтримка дитини багато в чому залежатимуть від педагога. Використання спеціалістом батьківського ресурсу в дистанційних умовах навчання має сприяти продовженню реалізації стратегії виховання та розвитку дитини з порушеннями мовлення, підвищенню ефективності навчання, виховання зазначеної категорії дітей.

Долучаючи до дистанційного освітнього процесу батьків, педагоги повинні надати їм рекомендації щодо використання спеціальних засобів, форм і методів виконання тих чи інших завдань. Присутність поруч батьків дасть можливість організувати навчання під керівництвом фахівця й отримати позитивний вплив за невеликий проміжок витраченого часу.

Попри те, що залученість батьків до корекційно-розвиткової роботи в закладі або ІРЦ відбувалася добровільно і за їхнім особистим бажанням, тепер вона стає обов'язковою. У дистанційному навчанні батьки є партнерами педагогів, а отже, поді-

ляють із ними відповідальність за результат. Тому перед тим як починати заняття, необхідно провести певну роботу з батьками дитини з порушеннями мовлення. До прикладу, логопеду варто завчасно надати рекомендації щодо організації робочого місця, обговорити питання про зустріч, час підключення, підготовку батьків до конкретного заняття (заряджений пристрій, облаштування робочого місця, підготовка матеріалів та наочності на урок/заняття, наприклад дібрати необхідні іграшки з домашніх, роздрукувати матеріали, підготувати олівці і папір тощо), засоби додаткового зв'язку на випадок відключення чи поганої якості Інтернет-з'єднання. Обговорюється також створення у дитини заздалегідь позитивної мотивації, заохочення її до занять, якщо дорослі не присутні на занятті. Важливим є питання дотримання взаємної конфіденційності дистанційної комунікації спеціаліста і сім'ї дитини, а також погодження різних форм зворотного зв'язку з батьками дитини (електронні щоденники, опитувальники, телефонний зв'язок тощо). Доцільно розробити своєрідні правила для них (наприклад, допомагати дитині виконувати завдання, якщо виникають труднощі, а не робити замість неї; давати час на виконання завдань у тому темпі, який можливий, тощо). Також важливо підтримати батьків, мотивувати до спільного навчання з дітьми.

Міра залученості батьків дитини з мовленнєвими порушеннями безпосередньо до занять корелюється з віком дитини, цілями конкретного заняття тощо [13]. Наприклад:

- непомітна – батьки організують з'єднання, а дитина виконує завдання самостійно;

- часткова – надання батьками певної допомоги дитині (покласти дитині на носа шматочок вати, щоб вона ротовим видихом по язика її здула; доторкнутися логопедичним інструментом у місце в ротовій порожнині, куди дитина має поставити язика, вкласти ручку в руку тощо);

- активна – дорослий виконує необхідні дії (механічний спосіб постановки звуків, масаж язика, спільне малювання, писання).

Заходами організації і підтримки дитини під час дистанційного навчання можуть бути використання візуального розкладу, розроблення правил учня в онлайн-кімнаті, ритуалів дистанційного привітання (помахати рукою, виконати дію, що зображено на картці), визначення емоційного стану на початку заняття чи уроку та в кінці за допомогою спеціальних карток емоцій, шкали емоцій, смайликів, gif-зображень, чергування різних видів активності (фізичні, дихальні, гімнастика для очей) тощо.

У сьогоднішніх умовах усі діти на території України так чи інакше зазнали травматичного психоемоційного впливу внаслідок бойових дій різного ступеня та тривалості, що може зумовити виникнення різних форм соціальної, психологічної дезадаптації, призвести до виникнення непродуктивних стратегій подолання труднощів, до небажаної та нетипової поведінки, агресивності, тривожності тощо. Тому, реалізуючи корекційно-розвиткову спрямованість освітнього процесу дистанційно в період військових дій, спеціаліст має розробити заходи підтримки дитини для нормалізації і стабілізації психоемоційного стану дитини з мовленнєвими труднощами, якщо у цьому є потреба, та попередження вторинної психологічної травми у неї [7; 13].

Як зазначають дослідники, навіть незначні потрясіння можуть позначитися на загальному та мовленнєвому розвитку дитини [11; 13]. Розлука з кимось із членів сім'ї або вимушене переміщення в нові умови проживання, зміна звичного режиму дня та звичного оточення, необхідність довготривалого перебування в укритті, перебування в окупації, тривожність членів родини в сукупності з призупиненням освітнього процесу (у тому числі відсутністю систематичної логопедичної і психологічної підтримки) можуть значно інтенсифікувати наявні труднощі (фізичні, функціональні, навчальні, соціоадаптаційні) у дітей із порушеннями мовлення. Зафіксовано непоодинокі випадки появи або посилення заїкання у дітей різного віку чи навіть виникнення мутизму – повного зникнення мовлення внаслідок психологічної травми [11]. Емоційне напруження часто призводить до погіршення уваги, запам'ятовування, агресивності, дратівливості, надмірної рухової активності. Також можуть спостерігатися зазвичай непритаманні дитині в'ялість, рухова загальмованість, сонливість, байдужість, зниження мотивації.

Зокрема, у дитини з порушеннями мовлення емоційне напруження може призводити до надмірного або недостатнього тону м'язів як усього тіла, так і артикуляційного апарату, порушення дихальної функції (за типом поверхневого дихання), що позначається на якості мовлення: нечіткій вимові, заміні звуків схожих за артикуляцією, переставляння звуків та складів в усному та писемному мовленні тощо [13].

Пережиті події можуть послужити причиною регресу в мовленнєвому розвитку (втрати сформованих мовленнєвих навичок), що, як правило, супроводжується загальним регресом у психічному розвитку дитини [7; 12; 13]. Наприклад, дитина пере-

стала вимовляти раніше автоматизовані у мовленні звуки, з'явилося заїкання або рецидив, пропускає слова чи рядки під час читання тощо.

Вагомим чинником поглиблення функціонально-мовленнєвих труднощів є тривалість періоду без кваліфікованого психологічного супроводу. Виконання попередніх настанов спеціаліста щодо стимулювання мовленнєвої діяльності дитини в сім'ї, закріплення набутих під час очного навчання мовленнєвих навичок могли унеможливитися через військові дії.

Отже, особливості поточного психічного стану дитини та можливий регрес у психомовленнєвому розвитку мають братися до уваги під час планування занять і добору навчального матеріалу спеціалістом [13]. В умовах виключно дистанційного впливу спеціаліста на дитину доцільне використання психокорекційних технік і вправ, спрямованих на зняття емоційної напруги та саморегуляцію (дихальні вправи для нормалізації фізіологічного і мовленнєвого дихання, самомасаж обличчя, рук, язика, арттерапевтичні техніки, психогімнастика), орієнтація на індивідуальні особливості сприймання, обробки, інтерпретації та організації сенсорної інформації, що надходить із навколишнього середовища та від власного тіла (сенсорного профілю) [3–5].

Прикладами адаптацій відповідно до сенсорного профілю є: налаштування освітлення приміщення, яскравості екрану пристрою, який використовується для дистанційних занять, використання навушників або відмова від них для регуляції акустичної чутливості; демонстрування фахівцем більшої чи меншої кількості наочних матеріалів (зображень, відеоматеріалів, таблиць, схем) під час занять, використання сенсорного обтяжувача (ковдри, накладки для рук і ніг, жилета) або закутування у звичайну ковдру, розминання пластичних матеріалів (кольорове тісто, кульковий пластилін, полімерна глина) тощо [3; 5].

У кризовий період рекомендується зменшити вимоги до дитини і фіксувати найменші її досягнення. Проте не слід відкидати можливість перегляду і коригування індивідуальної програми розвитку відповідно до стану дитини на момент відновлення корекційно-розвиткової роботи.

Визначимо рекомендації щодо організації корекційно-розвиткової роботи з дітьми з порушеннями мовлення дистанційно та попередження негативних наслідків такого навчання.

Завдання для дітей із порушеннями мовлення потрібно добирати відповідно до індивідуальних особливостей дитини,

ураховуючи особливість освітніх потреб – згідно з індивідуальною програмою розвитку, звертати увагу на форму, структуру, зміст, обсяг і складність запропонованих вправ і завдань [7; 12].

Індивідуальні, вікові, особистісні можливості дитини з порушеннями мовленнєвого розвитку, як і негативні зміни в психоемоційному стані, є визначальними в підготовці спеціаліста до занять. Під час віртуального навчання стає більше вербальної інформації і вербальної взаємодії учасників, тому ступіть розуміння зверненого мовлення дитиною буде одним із критеріїв оцінки можливості проведення дистанційного заняття із зазначеною категорією дітей.

Наш практичний досвід показує, що значною перешкодою у навчанні з логопедом он-лайн може стати неможливість тактильного контакту: фахівець не має можливості проводити спільну роботу з предметами, наприклад передавати м'яч одне одному, сортувати/групувати предмети, проводити механічну постановку звуків або логопедичний масаж. Це компенсується загостренням уваги до тих каналів сприйняття, які доступні, насамперед слухового і зорового. Якщо для умовного відновлення фізичної присутності можна використовувати певні ритуали (наприклад, доторкнутися пальчиком до екрану одночасно, «дати п'ять» долонькою, показати сердечко руками), то проведення маніпуляцій із постановки звуків механічним способом можливо організувати лише за допомогою батьків [6; 13].

Важливо продумати технічні аспекти організації заняття заздалегідь. Використовуючи аудіогарнітуру, необхідно врахувати, що у дітей із порушеннями мовлення, як правило, порушений фонетико-фонематичний слух і зайвий шум навколо педагога або біля дитини додасть труднощів із розпізнаванням зверненого мовлення. Для забезпечення якості звуку можна скористатися мікрофоном без шнура, що вбудований у навушники. Використання навушників дитиною може бути, але з урахуванням індивідуальних її особливостей (згоди дитини, поведінкових, сенсорних труднощів, особистісних особливостей), проте не є обов'язковим. Основною умовою має бути комфортне самопочуття дитини [6; 12; 13].

Перед проведенням дистанційного логопедичного заняття завчасно слід подбати і про освітлення приміщення, з якого ведеться трансляція. Обличчя логопеда, артикуляція, міміка мають бути чіткими і добре розрізняваними дитиною. Щоб дитина якісно бачила обличчя логопеда на екрані, краще використати додаткове освітлення.

Слід зазначити, що якість зображення більшою мірою залежить від вебкамери, яку використовує у роботі спеціаліст, і швидкості Інтернет-з'єднання усіх користувачів, що може доволно змінюватися і бути непередбачуваною. Важливо знати, що через особливості передачі відеозображення вебкамерою або через особливості її налаштування все, що відбувається в реальному часі, може транслюватися дзеркально. Це слід урахувати під час пред'явлення безпосередньо в камеру матеріалів із читання, письма, орієнтування в координатах «ліво – право» тощо.

Важливо подбати і про те, яке саме зображення позаду логопеда буде під час заняття. Розглядання фонового зображення відволікатиме дитину під час заняття чи уроку. Тому доцільно вести кожну трансляцію зі знайомого дитині робочого місця, не використовувати ефекти, що додають яскраве тло або розмивають його.

Слід зазначити, що дистанційний логопедичний супровід дитини з порушеннями мовленнєвого розвитку може бути утруднений через її вікові особливості, особливості саморегуляції, через які дитина не здатна спостерігати за педагогом на моніторі тривалий час, зосереджуватися на звуковому подразнику або взагалі не має можливості використовувати засоби інформаційно-комп'ютерних технологій, підключення до мережі Інтернет. У такому разі ми рекомендуємо перейти від прямої моделі надання корекційно-розвиткових послуг до тренерської, за якої спеціаліст стає консультантом батьків щодо питань мовленнєвого розвитку та його корекції в домашніх умовах.

Висновок. Для успішної реалізації колекційного складника під час дистанційного навчання надзвичайно важливим є залучення батьків до освітнього процесу, консультування їх щодо особливостей виконання запропонованих завдань та їхньої участі у цілому в процесі організації навчання на відстані, повторення та актуалізація раніше вивченого матеріалу, урахування індивідуальної працездатності дитини відповідно до стану її здоров'я, моніторинг динаміки втомлюваності, дотримання охоронного режиму, позитивні емоції педагогів, батьків і дітей. Разом із цим повернення до занять із дитиною з особливими мовленнєвими потребами в період військових дій, що продовжуються, украй значуще для відновлення стабільності, відчуття безпеки, психологічного комфорту у дітей.

Також зазначимо, що негативні впливи на психічне здоров'я дітей з особливими мовленнєвими потребами, спричинені військо-

вими діями в Україні, вимагають поглибленого вивчення спеціалістами. Це могло би бути основою вироблення всебічної системи психологічної підтримки дітей даної категорії та сімей дітей, яка б задовольнила їхні актуальні потреби.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горбачов С. І. Дотримання прав дітей з особливими освітніми потребами у часи війни. *VIII Міжнародний конгрес зі спеціальної педагогіки та психології «Освіта осіб з особливими потребами: виклики воєнного часу»*, 19–20 жовтня 2022 р. : відео. URL: <https://youtu.be/tRUvGbOencw?t=8631> (дата звернення: 01.12.2022).
2. Деякі питання організації дистанційного навчання : Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.09.2020 № 1115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#Text> (дата звернення: 01.12.2022).
3. Заплатинська А. Б. Становлення поняття «сенсорна інтеграція» у педагогіці. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія «Соціально-педагогічна»*. 2013. Вип. 23 (1). С. 48–57.
4. Кіпаренко О. Сенсорна інтеграція як метод корекції розладів у дітей. *Проблеми сучасної психології*. 2020. Вип. 49. С. 152–176.
5. Мирошніченко О. О. Сенсорна інтеграція учнів з особливими освітніми потребами. *Варіативні моделі й технології трансформації професійного розвитку фахівців в умовах відкритої освіти* : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., 23 червня 2022 р. Київ : Ун-т менеджменту освіти, 2022. С. 257–264.
6. Організаційно-функціональні моделі інклюзивно-ресурсних центрів в умовах децентралізації (з досвіду роботи) / Т. В. Жук та ін. ; за ред. А. Г. Обухівської, Т. Д. Ілляшенко. Київ : Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи, 2022. 102 с.
7. Організація дистанційного навчання дітей з особливими освітніми потребами / у поряд. Н. В. Васильєва. Полтава : ПОІППО, 2021. 65 с.
8. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.09.2020 № 1115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#Text> (дата звернення: 01.12.2022).
9. Про затвердження Змін до деяких наказів Міністерства охорони здоров'я України : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 01.08.2022 № 1371. URL: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-01082022--1371-pro-zatverdzhennja-zmin-do-dejakih-nakaziv-ministerstva-ohoroni-zdorov%e2%80%99ja-ukraini> (дата звернення: 01.12.2022).
10. Про організацію освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами у 2022/2023 навчальному році : Лист Міністерства освіти і науки України від 06.09.2022 № 1/10258-22. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-organizaciyu-osvitnogo-procesu-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-u>

20222023-navchalnomu-roci (дата звернення: 01.12.2022).

11. Рібцун Ю. В. Запобігти, захистити, допомогти. Діти з особливими мовленнєвими потребами в умовах воєнного стану. *Вісник науки та освіти*. 2022. № 2. С. 201–212.

12. Якимчук Г. В. Логопед онлайн: з досвіду роботи. *Дошкільне виховання*. 2020. № 8. С. 13–15.

13. Якимчук Г. В. Організаційні засади дистанційної роботи з дитиною з особливими мовленнєвими потребами в період воєнного стану. *Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної сфери сучасної України в умовах війни: виклики, проблеми та перспективи* : зб. матеріалів міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, 2–3 червня 2022 р. Тернопіль : Університетська думка, 2022. С. 214–216.